

40

Voor feiten en
cijfers over
werkgelegenheid

Jaargang 28
November 2023

Lisa

nieuws

Vers markt

A77

Vers
markt

Openingstijden:

Ma. t/m Vr. 08:30 - 18:00 uur
Za. 07:30 - 16:00 uur

VERDWIJNEN VOORZIENINGEN OP HET PLATTELAND?

De ontwikkeling van het voorzieningenniveau van de afgelopen 20 jaar

LISA verkrijgt sinds een aantal jaren haar gegevens over vestigingen met cijfers over productie en toegevoegde waarde. In de top-10 zijn ook drie gemeenten met grootschalige procesindustrie vertegenwoordigd. Lees er alles over op pagina's 4 t/m 7.

In deze editie van LISA Nieuws gaan we weer in op verschillende toepassingen van LISA-data. Onderwerpen als toegevoegde waarde, de creatieve sector en de ontwikkeling van het voorzieningenniveau komen aan bod.

Bureau Louter berekent sinds vorig jaar de toegevoegde waarde cijfers voor het LISA-bestand. In een artikel geeft Peter Louter zicht op enkele mogelijk toepassingen van deze toegevoegde waarde cijfers.

Walter Manshanden, Paul Rutten en Frank Visser lichten toe hoe LISA-data wordt gebruikt om de creatieve sector in beeld te brengen.

Dit wordt gedaan aan de hand van de Monitor Creatieve Industrie, die een doorlopend beeld van de economische ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de Nederlandse creatieve sector geeft.

Robert Nordeman en Daphne Martens van IQO Research brengen de ontwikkeling van het voorzieningenniveau de afgelopen 20 jaar in beeld met behulp van LISA-data. Wat zijn de ontwikkelingen en is er een verschil zichtbaar in de ontwikkeling tussen stad en platteland?

INHOUDSOPGAVE

4

ECONOMISCHE ANALYSES MET TOEGEVOEGDE WAARDE

10

ONTWIKKELINGEN VAN VOORZIENINGENNIVEAU

8

LANGLOPEND ONDERZOEK NAAR CREATIEVE INDUSTRIE IN NEDERLAND

14

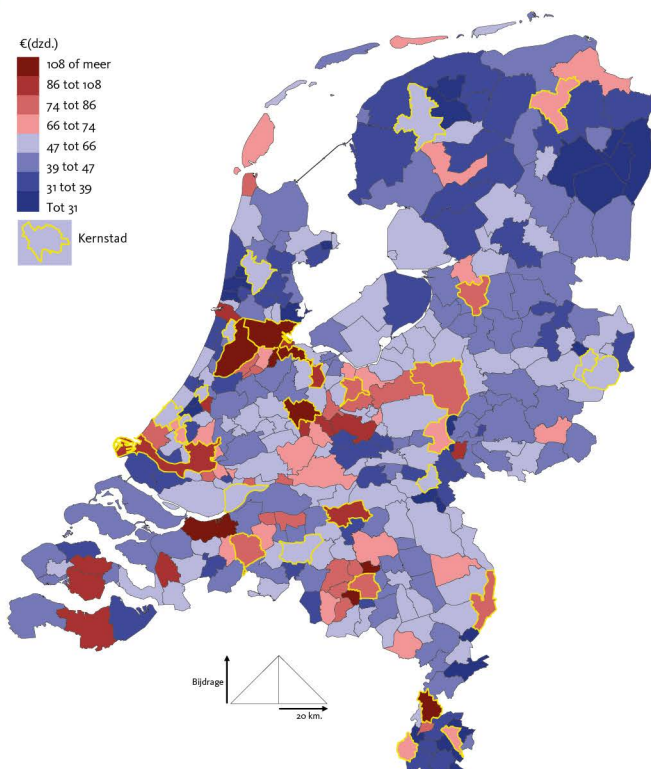
RUIMTELIJKE INDELINGEN IN LISA

ECONOMISCHE ANALYSES MET TOEGEVOEGDE WAARDE

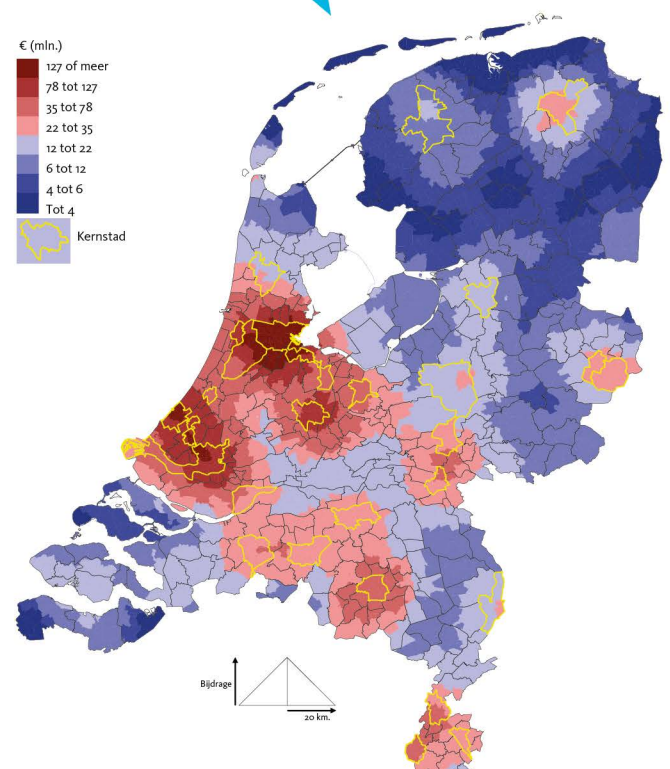
LISA verkrijgt sinds een aantal jaren haar gegevens over vestigingen met cijfers over productie en toegevoegde waarde. Onlangs is door Bureau Louter een nieuwe reeks opgesteld voor de periode 2013-2022. De toegevoegde waarde en productie zijn bepaald door combinatie van gegevens uit het LISA-bestand (individuele vestigingen) en diverse gegevens van het CBS (onder andere Nationale Rekeningen, Regionaal Economische Jaarcijfers en ProductieStatistieken). In dit artikel wordt zicht gegeven op enkele mogelijke toepassingen.

Opmerking figuur 2a en 2b:
Berekend exclusief delfstoffenwinning, handel in onroerend goed en activiteiten waar een groot deel van de werkzaamheden niet plaatsvindt op de locatie waar het bedrijf is ingeschreven (zoals thuiszorg en schoonmaakbedrijven).

4

Figuur 1. Toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar per gemeente

Figuur 2a. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022. Per vierkante kilometer

Waar in Nederland wordt het meeste geld verdiend? Dat is duidelijk: in de gebieden met de hoogste toegevoegde waarde (de productie minus de inkoop van goederen en diensten) per vierkante kilometer. Maar hoe zit het per hoofd van de bevolking? En met welke typen economische activiteiten wordt dat geld eigenlijk verdiend?

In de zoektocht naar de pieken en dalen in het Nederlandse economische landschap beginnen we op gemeentelijk niveau. In tabel 1 staan de tien gemeenten met de hoogste toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar en de tien gemeenten die daar het laagst op scoren. In figuur 1 is dat op de kaart gezet. Door te delen door het aantal inwoners wordt gecorrigeerd voor de omvang van gemeenten.

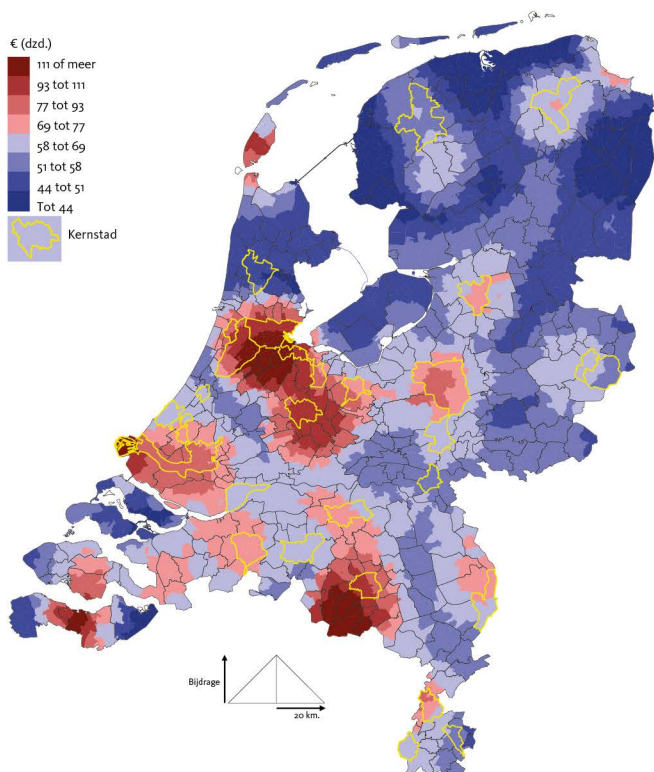
Toegevoegde waarde per inwoner: van Veldhoven tot Westervoort

Veldhoven (vooral dankzij ASML), Haarlemmermeer (vooral dankzij Schiphol) en Ouder-Amstel (met onder andere het bedrijventerrein Duivendrecht) verdelen de medailles als het gaat om de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar. Drie van de vier grote steden staan in de top-10. Alleen Den Haag ontbreekt.

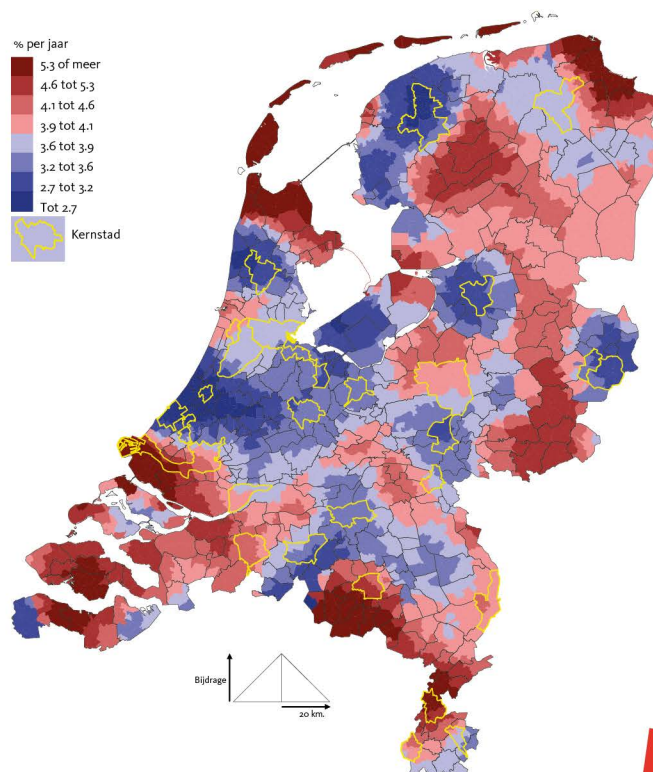
In de top-10 zijn ook drie gemeenten met grootschalige procesindustrie vertegenwoordigd (met een hoge toegevoegde waarde per baan), namelijk Moerdijk, Sittard-Geleen en Zoeterwoude. Son en Breugel, met bedrijventerrein Ekkersrijt, completeert de top-10. Aan de andere kant van het spectrum staan vijf Zuid-Limburgse gemeenten bij de tien laagst scorende gemeenten. Westervoort is hekkensluiter. Kernsteden (volgens een indeling van Bureau Louter) scoren vaak boven het nationaal gemiddelde van 66 duizend euro per inwoner van 18-66 jaar (zie figuur 1), maar voor tien van de 28 kernsteden (waaronder Den Haag!) geldt dat niet.

Noordvleugel Randstad en Brainport belangrijke economische dragers

Op de kaart met de toegevoegde waarde per vierkante kilometer (de 'dichtheid'; zie figuur 2a) verschijnt een bekend begrip uit de ruimtelijke ordening van begin jaren negentig: de 'Stedenring Centraal Nederland': de Randstad met een uitbreiding richting de Brabantse stedenrij en Arnhem/Nijmegen. Daarbuiten lichten slechts Groningen, Enschede/Hengelo en Zuid-Limburg op. Het kaartbeeld met de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar (het deel van de bevolking met de hoogste participatie op de arbeidsmarkt) vertoont overeenkomsten, maar ook verschillen met de dichtheidskaart. Het Groene Hart, Midden-Brabant, maar ook Arnhem-Nijmegen scoren nu benedengemiddeld, terwijl Apeldoorn, Zwolle, Venlo en delen van Zeeland en westelijk Brabant juist bovengemiddeld presteren. Er zijn twee typen verklaringen. Ten eerste kan sprake zijn van een groot aantal banen per inwoner, zodat ook bij een gemiddelde toegevoegde waarde per baan sprake is van een hoge toegevoegde waarde per inwoner. Dat geldt bijvoorbeeld voor Apeldoorn en Zwolle. Ten tweede kan sprake zijn van een hoge gemiddelde toegevoegde waarde per baan, zodat ook bij een gemiddeld aantal banen per inwoner sprake kan zijn van een hoge toegevoegde waarde per inwoner. Dat geldt bijvoorbeeld voor Terneuzen, het Sloegebied en Bergen op Zoom.

Figuur 2b. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022. Per inwoner van 18-66 jaar

Figuur 3. Ontwikkeling toegevoegde waarde per inwoner 18-66 jaar, 2013-2022

Geen eenduidig beeld in economische groei

Het kaartbeeld met de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar laat geen duidelijk ruimtelijk patroon zien (zie figuur 3). De suggestie dat 'de Randstad' sterker zou groeien dan de rest van het land (zie onder andere het rapport 'Elke regio telt' van drie strategische adviesraden voor regering en parlement: Rli, RVS en ROB) wordt hier niet door onderbouwd. Dat geldt in ieder geval voor de periode vanaf 2013, toen het economisch herstel na de kredietcrisis inzette. Binnen de Randstad kenden slechts het IJmondgebied en het Rotterdams havengebied een licht bovengemiddelde groei. In de overige delen van de Randstad bleef de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner juist achter bij de nationale trend. Uitzonderingen daargelaten (zoals bijvoorbeeld Tilburg/'s-Hertogenbosch) realiseerde het zuiden van Nederland een bovengemiddelde economische groei per hoofd van de bevolking (vooral Zeeland, Brainport Zuidoost-Brabant en het midden van Limburg). Ook delen van het oosten van Nederland (zoals de Achterhoek), het zuiden van Fryslân en Drenthe, de Groningse havens en de Kop van Noord-Holland groeiden bovengemiddeld. Deze groeicijfers zouden verder ontrafeld kunnen worden door de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per inwoner te splitsen naar de ontwikkeling van de toegevoegde waarde per baan (de 'arbeidsproductiviteit') en de ontwikkeling van het aantal banen per inwoner (de 'werkgelegenheidsfunctie'). En er kan een verschil worden gemaakt naar economische sectoren. Daaruit kan worden afgeleid waaraan hoge groeicijfers te danken zijn (of lage groeicijfers te wijten).

Duidelijke regionale verschillen in economische specialisaties

In een vierluik zijn de ruimtelijke spreidingspatronen van vier typen economische activiteiten op de kaart gezet (zie figuur 4). Met uitzondering van landbouw, bouwnijverheid en openbaar bestuur dekt dit alle economische activiteiten af. Slechts zelden scoort een gebied in alle vier kaarten bovengemiddeld. Een benedengemiddelde vertegenwoordiging in alle vier kaarten komt wel vaak voor.

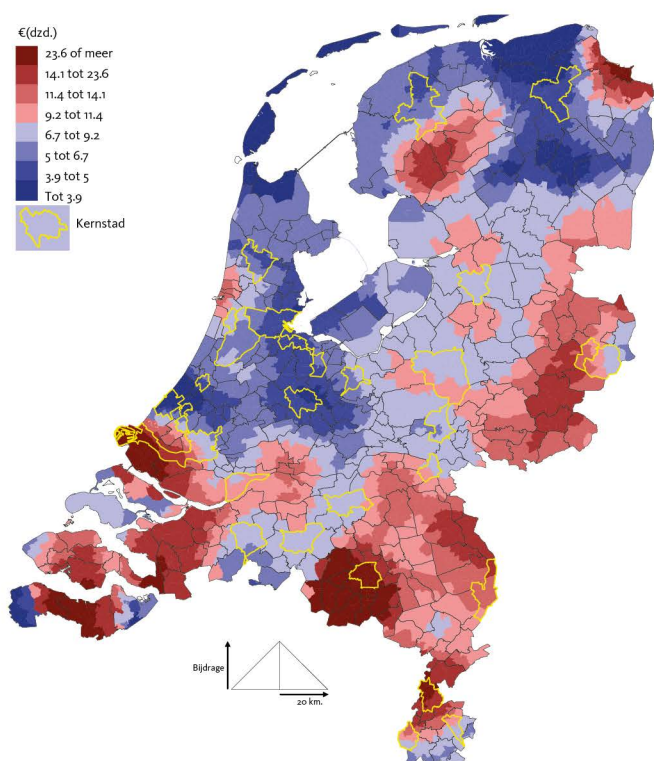
Binnen de Randstad is industrie slechts in IJmond en het meest zuidelijke deel (vooral in het Rotterdamse havengebied) bovengemiddeld vertegenwoordigd. Het zuidwesten en het zuidoosten van Nederland, alsmede Achterhoek/Twente en delen van het Noorden zijn gespecialiseerd in industrie. Met uitzondering van Haaglanden/Leiden zijn distributie-activiteiten (groothandel en transport) juist wel sterk vertegenwoordigd in de Randstad (vooral in de twee mainports). Dit wordt aangevuld met aan de Randstad flankerende gebieden waardoor belangrijke 'achterlandverbindingen' lopen, met Noord-Limburg en met sommige havengebieden.

In het kaartbeeld voor kennisdiensten en financiële diensten verschijnt vooral de Noordvleugel van de Randstad op de kaart, daarbuiten slechts vergezeld door Rotterdam/Den Haag zuidoostelijk Brabant, 's-Hertogenbosch, Groningen en Arnhem. Regionaal-verzorgende activiteiten (detailhandel, vrijetijdsactiviteiten, onderwijs en zorg) zijn vooral sterk vertegenwoordigd in stedelijke gebieden. Ook hier scoort de Noordvleugel van de Randstad zeer sterk, maar dat geldt ook voor de steden Groningen, Zwolle, Nijmegen, Eindhoven en Maastricht - en in wat mindere mate voor Leeuwarden, Apeldoorn en Arnhem. Daarnaast scoren de Waddeneilanden, de Zeeuwse kust en een deel van de Hollandse kust bovengemiddeld (dankzij het toerisme).

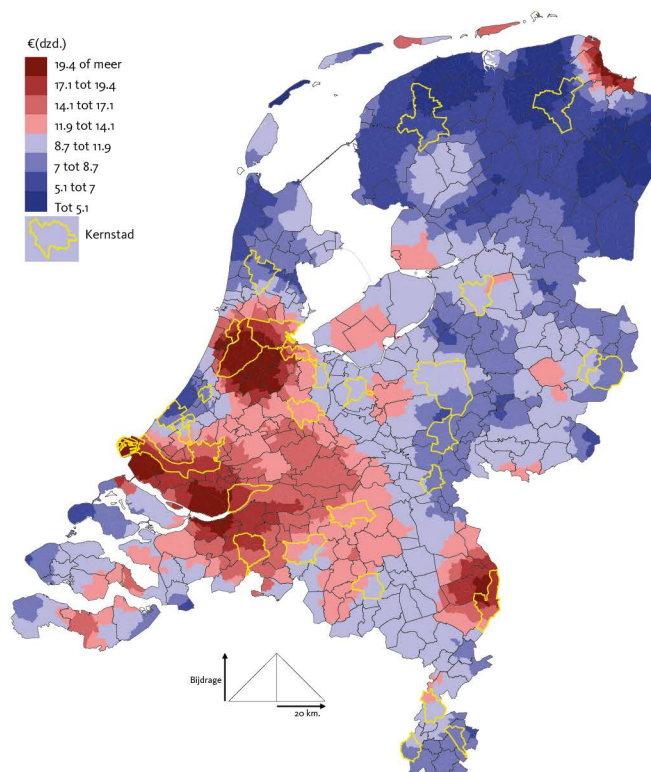
Mogelijke andere toepassingen

Naast kaartbeelden zijn ook andere toepassingen mogelijk, zoals het bepalen van de (economische) toegevoegde waarde van bedrijventerreinen en binnensteden (zie onder andere onderzoek van Bureau Louter uit 2018). En cijfers over toegevoegde waarde en productie kunnen, in combinatie met regionale Input-Output tabellen, ook worden gebruikt om de economische en maatschappelijke impact van organisaties (zoals een ziekenhuis) of een economisch cluster (zoals 'high-tech' uit de Brainport) te bepalen: niet alleen voor de regio zelf, maar ook uitstralingseffecten naar elders in Nederland.

6

Figuur 4a. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022
Industrie

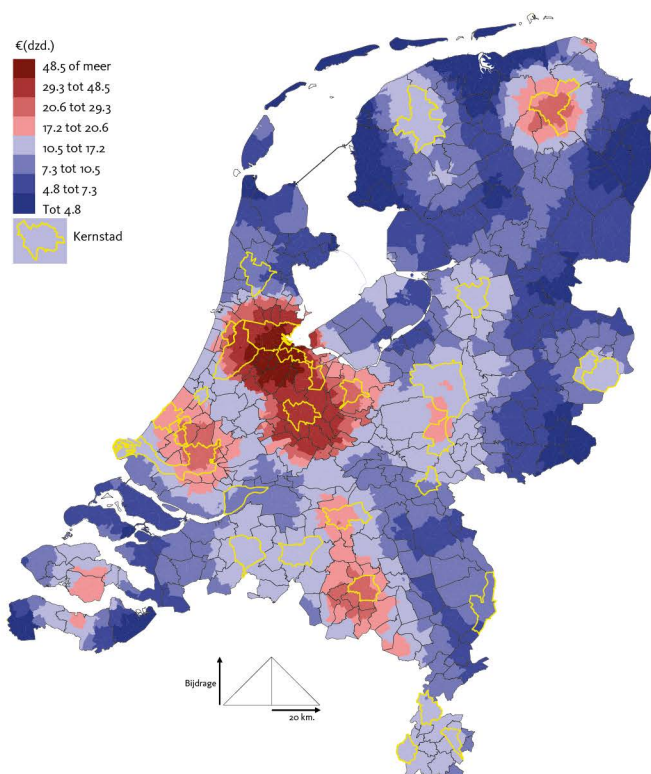
Figuur 4b. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022
Groothandel en transport

TOELICHTING KAARTEN

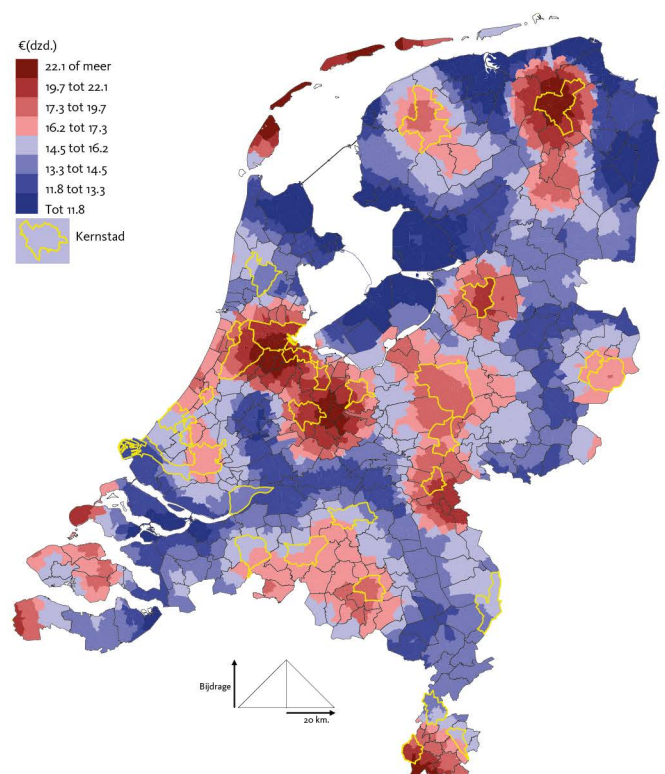
Dertig jaar geleden heeft Peter Louter in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken kaartbeelden ontwikkeld waarmee 'door de oogcharen' kan worden beoordeeld waar de voornaamste concentraties van bedrijvigheid in Nederland zich bevinden en waar de economie het hardst groeit. Ze worden soms aangeduid als 'hittekaarten' ('heat maps'): hoe groter de concentratie, hoe roder het kaartbeeld (hitte) en hoe kleiner de concentratie, hoe blauwer het kaartbeeld (koelte). Voor een indicator wordt in elk punt op de kaart een score bepaald als de 'gewogen som' over alle gebieden binnen een straal van twintig kilometer rond dat punt. De bijdrage aan de score neemt af met de afstand. In de kaartbeelden ligt de overgang van blauw naar rood altijd bij het nationaal gemiddelde. Ruimtelijk meer gedetailleerde beelden zijn mogelijk door de straal te verlagen naar bijvoorbeeld tien kilometer, vijf kilometer of een kilometer. Dan worden lokale verschillen steeds duidelijker zichtbaar, maar vertroebelen de grote lijnen.

TIEN HOOGSTE SCORENDE GEMEENTEN			TIEN LAAGST SCORENDE GEMEENTEN		
POSITIE	GEMEENTE	€	POSITIE	GEMEENTE	€
1	Veldhoven	329.100	342	Westervoort	17.800
2	Haarlemmermeer	187.100	341	Simpelveld	17.900
3	Ouder-Amstel	172.900	340	Vaals	20.300
4	Son en Breugel	130.900	339	Dantumadiel	22.100
5	Amsterdam	118.700	338	Voerendaal	22.200
6	Utrecht	114.900	337	Pekela	22.400
7	Moerdijk	110.100	336	Brunssum	23.300
8	Sittard-Geleen	108.300	335	Heemskerk	24.500
9	Rotterdam	106.800	334	Voorschoten	25.200
10	Zoeterwoude	105.800	333	Meerssen	25.500

Tabel 1: Toegevoegde waarde per inwoner van 18-66 jaar

Figuur 4c. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022 Kennisdiensten en financiële diensten

Figuur 4d. Ruimtelijke spreiding toegevoegde waarde, 2022 Verzorgende activiteiten

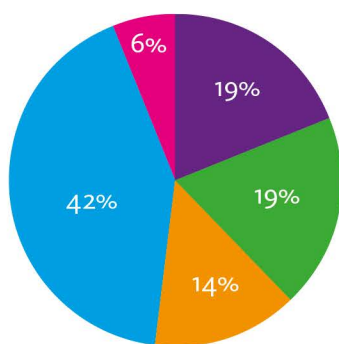
Langlopend onderzoek naar de creatieve industrie in Nederland

Auteurs:
 dr. Paul Rutten, Paul Rutten
 Onderzoek, Creating 010
 (Hogeschool Rotterdam)
 dr. Walter Manshanden,
 Neo Observatory
 ir. Frank Visser,
 Media Perspectives

De ontwikkeling van de creatieve industrie wordt al lange tijd gevolgd. In de jaren negentig werd onderkend dat er in de grote steden een verandering in economische structuur plaatsvond. Nader onderzoek wees uit dat dit samenhang met kleinschalige bedrijvigheid, cultuur, creativiteit en communicatie. De ontwikkeling droeg bij aan het herstel van grote steden, maar niet bij alle steden. Dit was toen aanleiding deze nieuwe bedrijfstak in de schijnwerpers te zetten. In de eerste jaren was de aandacht gericht op het vinden van een goede definitie. Daarbij werden de data voor de eerste studies nog met de hand verzameld. Met de komst van LISA in dezelfde periode werd het meten van de creatieve industrie eenvoudiger. Vanaf dat moment is voortdurend gebruik gemaakt van het bronmateriaal van LISA. Door de gedetailleerde data van LISA was het mogelijk geworden specifieke kenmerken van de sector in beeld te brengen. Deze leidden tot een beter begrip van de sector, in het bijzonder de samenhang met de economische en ruimtelijke structuur van Nederland. De inzichten die ontstonden zijn benut in het stedelijk en nationale beleid met betrekking tot de ruimtelijke en economische ontwikkeling.

8

- ICT hardware**
 Vervaardiging ICT hardware
 Installatie, verhuur en reparatie ICT hardware
- ICT-diensten**
 Drukkerijen en reproductie
 Telecommunicatie
 Software
 Facilitaire ICT-diensten
- Creatieve zakelijke dienstverlening**
 Architectuur
 Design
 Communicatie

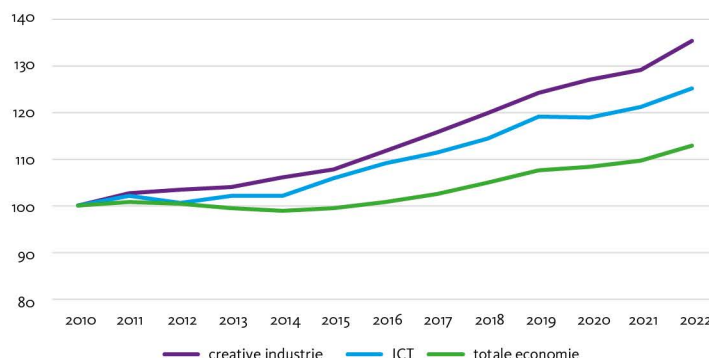
- Kunsten en cultureel erfgoed**
 Podiumkunsten
 Scheppende kunsten
 Overig kunst en erfgoed
 Cultureel erfgoed
- Media en entertainment industrie**
 Radio en televisie
 Persmedia
 Film
 Muziekindustrie
 Boekenindustrie
 Gaming en overige uitgeverijen
 Live entertainment

Figuur 1. Samenstelling Creatieve Industrie en ICT

Monitor Creatieve Industrie

De Monitor Creatieve Industrie verschijnt sinds 2006 iedere twee jaar en geeft een doorlopend beeld van de economische ontwikkeling van de omvang en samenstelling van de Nederlandse creatieve industrie, ICT-sector en de deelsectoren en bedrijfstakken daarbinnen. In de monitor worden creatieve industrie en ICT behandeld als twee aanpalende sectoren met ieder hun eigen dynamiek, die in elkaar haken en deels overlappen. Tot 2012 werd deze tweejaarlijkse studie onder de naam Cross Media Monitor gepubliceerd.

De ontwikkeling van banen en bedrijven in de creatieve industrie en de ICT staat centraal. Zowel de korte termijn als de lange termijn ontwikkeling wordt belicht. In principe wordt in iedere editie een 10-jaren perspectief gekozen. Naast banen en vestigingen en dus gemiddelde bedrijfsomvang, wordt elk jaar aandacht aan de toegevoegde waarde geschonken. Binnen de creatieve industrie worden de media- en entertainmentindustrie, kunsten en erfgoed en creatieve zakelijke dienstverlening onderscheiden. De ICT-sector wordt onderscheiden in ICT-diensten en ICT-hardware (figuur 1). Deze onderverdeling in deelsectoren houdt onder andere rekening met diverse markten, soorten bestedingen en afnemers, dat wil zeggen overheid, consumenten en de marktsector (B2B).

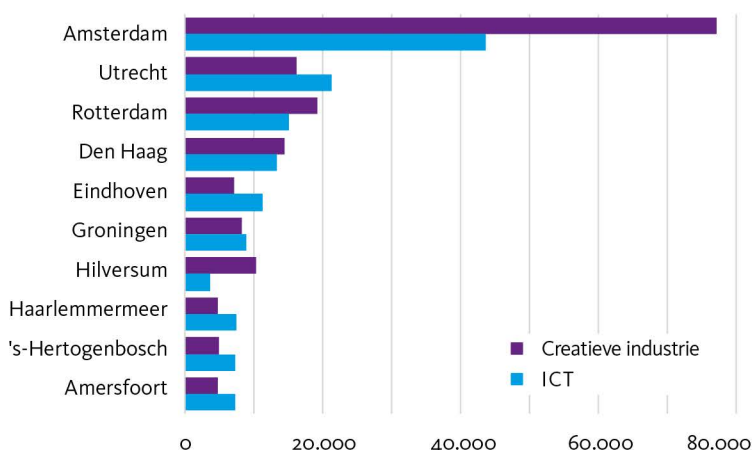

Figuur 2. Groei van het aantal banen in de periode 2010-2022 van de totale economie, creatieve industrie en ICT (index, 2010=100).

Kenmerken creatieve industrie

De creatieve industrie valt op door twee belangrijke kenmerken. Ten eerste blijkt de sector landelijk een relatief hoge groei te vertonen (figuur 2). Daarnaast blijkt de sector overgeconcentreerd in grote steden, in het bijzonder Amsterdam (figuur 3). De sector maakt een fors percentage van de stedelijke economie uit (figuur 4). De ruimtelijke concentratie in bepaalde buurten blijkt een voorwaarde te zijn voor de hoge groei ervan. Dit leidt tot het inzicht dat ruimtelijke spill-over van groot belang is voor de sector; opvallend is dat de ondernemingen in de creatieve industrie specifieke locaties opzoeken. Daarnaast blijkt het, in de woorden van economen, een luxe goed te zijn: als het inkomen stijgt met x procent, nemen de bestedingen aan creatieve producten en diensten met meer dan x procent toe. Opvallend is dat creatieve industrie en ICT zich onderscheiden als stuwende sectoren binnen de Nederlandse economie. Ze groeien bovengemiddeld. In het bijzonder de banengroei in de creatieve industrie is bovengemiddeld. Die sector kenmerkt zich daarnaast door zijn kleine schaal, met een gemiddelde bedrijfsomvang van 1,8 werkzame persoon in 2021.

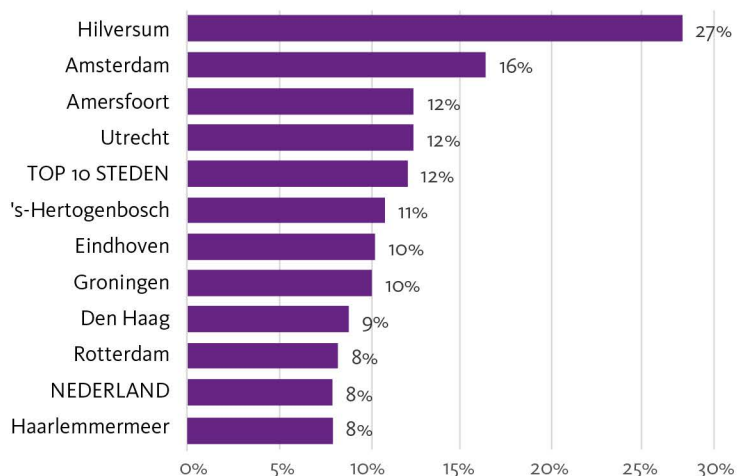
Hoewel de sector ontwikkelt op een thuismarkt, waarbij ruimtelijke concentratie van producenten een vereiste is om inspiratie te delen en creatief te kunnen zijn, is er bij een geslaagde productie een exportmarkt. 'Dutch design' is geworteld in deze broedplaatsen.

Figuur 3. De Top 10 steden creatieve industrie en ICT in 2022 op basis van aantal banen

Embedded creativity

Een ander element dat vrij recent aan de tweejaarlijkse publicatie is toegevoegd is embedded creativity. LISA neemt werkgelegenheid waar bij bedrijven; de creatieve sector is gedefinieerd als een selectie van bedrijfstakken. Nu werken er ook niet-creatieven in zulke bedrijven (zij worden wel betaald uit de verkoop van creatieve producten en diensten), maar er werken ook creatieve professionals in bedrijven buiten deze selectie van bedrijfstakken. Dat noemen we 'embedded creativity'. Dit probleem is het resultaat van een fundamentele keuze: als bedrijf kun je productontwerpen inkopen of zelf maken. Producenten van meubels kunnen ontwerpen inkopen bij een productontwerper, maar ook laten maken door een ontwerper die zij in dienst hebben. In het eerste geval registreren we deze wel aan de hand van LISA, in het tweede geval niet. Dit vraagstuk is in 2007 al eens specifiek onderzocht in samenwerking met het CBS. In de MCI 2021 is dat weer gedaan door de nationale LISA data te kruisen met een selectie van beroeps categorieën in de werkzame beroepsbevolking die de Enquête Beroepsbevolking registreert. Van deze creatieve professionals geeft het CBS de bedrijfssectoren waarin zij werken. Hoewel dit grofmaziger is dan de gedetailleerde bedrijfstakken die LISA hanteert, kan dit gekruist worden en hebben we een bepaling van de 'embedded' creatieve professionals buiten de creatieve industrie vanuit de SBI-code indeling. In de laatste editie is vastgesteld dat het aantal buiten de creatieve industrie zelf groeit; de Nederlandse economie wordt steeds creatiever.

Figuur 4. Werkgelegenheidsaandeel van de creatieve industrie en ICT (procenten) in de top 10 steden (2022)

Rotterdam: creatieve stad in opkomst

Vaste prik is ook een overzicht van de ontwikkeling van het belang van creatieve industrie en ICT in de voor deze sectoren belangrijkste steden van Nederland. Steevast komt Amsterdam naar voren als belangrijk centrum van zowel creatieve industrie en ICT. De afgelopen jaren echter is de hoofdstad niet langer het cluster waarin sprake is van de sterkste groei. Rotterdam komt op als creatieve stad; de hoge kosten van woon-werk ruimte in Amsterdam en de goede bereikbaarheid door de Intercity direct treinen maken Rotterdam een prima alternatief voor Amsterdam. De sector is nu een van de drijvers van de stedelijke ontwikkeling van Rotterdam.

COVID-19

In iedere editie wordt doorgaans een bijzonder thema uitgelicht. De meest recente editie uit 2021 behandelde de gevolgen van COVID-19 voor creatieve industrie en ICT. In dat deel zijn onderzoeksgegevens uit diverse bronnen gekoppeld aan de doorlopende lijn en aan actuele ontwikkelingen in de creatieve industrie. Door gebruik te maken van de input-output tabel van de Nederlandse economie (Nationale Rekeningen/CBS) en een sectorale koppeling van LISA met het CBS bleek dat specifieke segmenten van de creatieve industrie bijzonder getroffen zijn door de coronacrisis. Dat zijn de creatieve diensten die fysiek aan consumenten leveren in de vorm van tentoonstellingen en productie van films etc. waarbij acteurs en crew niet mochten werken. Andere segmenten bleken door te kunnen blijven functioneren. Het onderzoek laat zien dat het wegvallen van de vraag in sommige segmenten van de sector zich verderop in de cultuurwaardeketen liet gelden. Gehele waardeketens vielen stil, ten koste van culturele makers en producenten aan het einde van de productieketen. Er wordt rekening gehouden met structurele schade voor de creatieve industrie. Vraaguitval door een slappe conjunctuur overleeft een bedrijfstak wel, maar dit ging verder. Specifiek op de markt, waar creatieve bedrijven aan andere creatieve bedrijven leveren, wordt duidelijk hoe afzetverlies van bepaalde bedrijven een negatief effect heeft op andere bedrijven.

De publicatie van de 2023 editie van de Monitor Creatieve Industrie staat gepland voor einde van dit jaar. De Monitor Creatieve Industrie wordt gefinancierd door het Ministerie van OCV en de Gemeente Hilversum en is een productie en publicatie van Media Perspectives. Auteurs zijn Walter Manshanden, Paul Rutten en Frank Visser.

Lees ook deze publicaties als PDF. Scan de QR-code!

De afgelopen twintig jaar hebben er verschuivingen in het aantal vestigingen van verschillende voorzieningen plaatsgevonden. Ontwikkelingen als de expansie van grote winkelketens en het fuseren, centreren of zelfs verdwijnen van voorzieningen op het platteland hebben hieraan bijgedragen. In dit artikel wordt aan de hand van een aantal kenmerkende voorzieningen ingegaan op deze ontwikkelingen op verschillende schaalniveaus, over een tijdsbestek van twintig jaar (2002-2022).

ONTWIKKELING VAN VO

Aanleiding: afname van voorzieningen op het platteland

De afgelopen 50 jaar zijn veel dorpen veranderd van autonoom dorp met eigen voorzieningen naar woondorp met voorzieningen in de omgeving. Hierbij speelden verschillende ontwikkelingen een rol: schaalvergroting, efficiency, kostenbesparing en/of bezuinigingen, toegenomen mobiliteit en daarmee een vergrootte actieradius (1).

Ondanks het verdwijnen van voorzieningen lijkt de leefbaarheid in deze dorpen wel op peil te blijven. Mogelijke verklaringen hiervoor zijn de toegenomen mobiliteit van inwoners in het algemeen en de groei van online winkels. Al in 1959 werd op basis van prognoses gevreesd voor ontvolking van Noord-Groningen, voor de achteruitgang van voorzieningen en daaropvolgend een afname van leefbaarheid. In 2012 is deze studie herhaald. Uit deze studie blijkt dat er inderdaad een afname van werkgelegenheid en voorzieningen was, maar dat de bevolking niet was gedaald en de tevredenheid ook niet achteruitgegaan was.(1) Uit meerdere studies blijkt dat de afname van voorzieningen op het platteland niet automatisch ook een afname van de leefbaarheid betekent. (2,3,4) De toegenomen actieradius van mensen lijkt hier een van de redenen voor te zijn.

Het sluiten van voorzieningen levert vaak wel verzet en emotionele reacties op. Mensen verzetten zich tegen verlies, maar als een voorziening eenmaal weg is vinden mensen toch vaak andere oplossingen waardoor het verzet snel afneemt.(1,3) Er is wel een verschil tussen voorzieningen. Zo kunnen voorzieningen als ontmoetingsplaatsen, vervoer, zorg en goed internet wel een grote invloed hebben op de leefbaarheid.(5) Deskundigen verschillen van de mening of het verdwijnen van voorzieningen echt zorgt voor een 'groeidend onbehagen' op het platteland.(3,4,6)

Waar wel zekerheid over is, is dat voorzieningen op het platteland afnemen. Dit blijkt onder andere uit een onderzoek van De Groene Amsterdammer en Follow the Money (7) en uit de CBS-statistieken over de afstand van personen tot voorzieningen.(8) Met LISA-data is het mogelijk om de ontwikkeling van het aantal vestigingen en het aantal banen van verschillende voorzieningen door de tijd met elkaar te vergelijken. In dit artikel gaan we in op zowel de ontwikkeling van voorzieningen op landelijk niveau als op het verschil in ontwikkeling tussen stad en platteland. Daarbij komt ook de vraag naar voren: hoe maak je in de analyse onderscheid tussen stad en platteland? Omdat de focus ligt op de aanwezigheid van voorzieningen laten we de ontwikkeling van werkgelegenheid buiten beschouwing in dit artikel.

Ontwikkeling voorzieningen op landelijke niveau

In figuur 1 is de landelijke ontwikkeling van het aantal vestigingen in geselecteerde SBI categorieën te zien. Cafetaria's (+47%) en restaurants (+33%) kenden een groei in het aantal vestigingen, terwijl het aantal vestigingen van cafés daalde (-37%). Supermarktvestigingen zijn ongeveer gelijk gebleven (+4%). De andere voorzieningen kenden allemaal een lichte tot sterkere daling.

Bij de afname van het aantal winkels (afgezien van supermarkten) moet het verschijnsel branchevervaging genoemd worden: winkels die steeds meer producten verkopen die niet binnen het klassieke assortiment vallen. Dit geldt bijvoorbeeld voor supermarkten zoals Aldi en Lidl en drogisterijen zoals Kruidvat. Door deze ontwikkeling is een breder assortiment verkrijgbaar bij een beperkter aantal winkels. Naast branchevervaging speelt uiteraard ook de opkomst van webwinkels een grote rol in de afname van het aantal fysieke winkels.

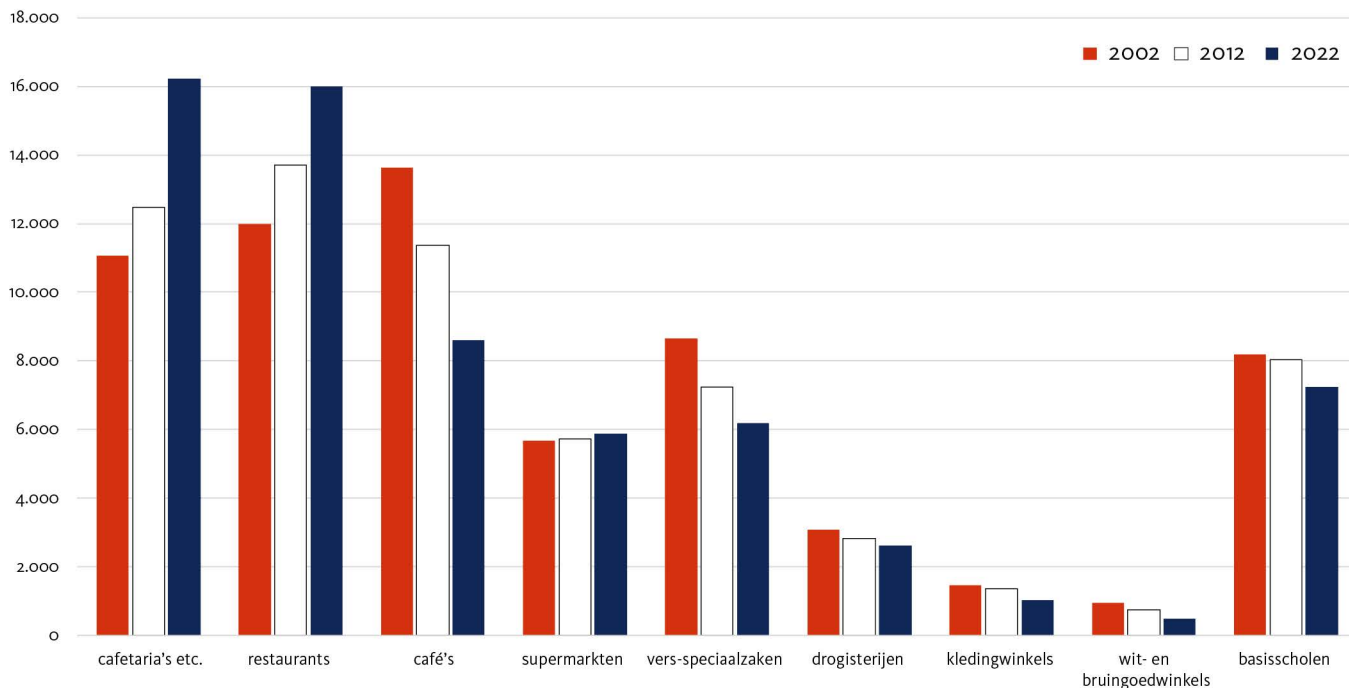
VOORZIENINGENNIVEAU

Ontwikkeling in stedelijk gebied vs. niet-stedelijk gebied

Er zijn enkele interessante verschillen te zien tussen stedelijk en niet-stedelijk gebied als het gaat om de ontwikkeling van voorzieningen. (zie tabel 1).

Het aantal vestigingen van cafetaria's is in stedelijk gebied sterker toegenomen dan in niet-stedelijk gebied. Hetzelfde geldt voor restaurants. Het aantal cafés is juist afgenomen, waarbij er weinig verschil is tussen stedelijk en niet-stedelijk gebied.

Bij supermarkten is in stedelijk gebied het aantal vestigingen toegenomen, terwijl dit in niet-stedelijk gebied is afgenomen. Vers-speciaalzaken kennen zowel in stedelijk als in niet-stedelijk gebied een afname van het aantal vestigingen. Wel zijn er verschillen. Groentewinkels zijn bijvoorbeeld zowel in stedelijk als in niet-stedelijk gebied flink afgenomen, terwijl het aantal vestigingen van kaaswinkels in niet-stedelijk gebied minder is afgenomen dan in stedelijk gebied.

Figuur 1. Landelijke ontwikkeling aantal vestigingen geselecteerde SBI-categorieën* 2002-2022

* Vers-speciaalzaken is een samenvoeging van viswinkels, kaaswinkels, brood- en banketwinkels, slagerij/vleeswaren en groentewinkels.

Van wit- en bruingoedwinkels is het aantal vestigingen in zowel stedelijk als niet-stedelijk gebied ongeveer evenveel afgenomen. Drogisterijen en kledingwinkels zijn ook in beide afgenomen, maar kennen een iets sterkere afname in niet-stedelijk gebied.

Ook bij voorzieningen zoals scholen en zijn verschillen in de ontwikkeling tussen stedelijk en niet-stedelijk gebied te zien: in niet-stedelijk gebied is het aantal basisscholen sterker afgenomen dan in stedelijk gebied.

Ontwikkeling grote vs. kleine woonplaatsen

Figuur 2 toont de indeling van gemeenten naar mate van stedelijkheid. Hieruit blijkt dat de indeling tamelijk grofmazig is. Diverse gemeenten bestaan (onder andere door gemeentelijke herindelingen) uit stedelijke en landelijke delen. Voorbeelden zijn de gemeente Groningen, Leeuwarden, Venlo, Ede en Apeldoorn. In deze 'stedelijke' gemeenten bevinden zich meerdere dorpen.

Bij een analyse op gemeenteniveau blijven ontwikkelingen op klein schaalniveau onzichtbaar. Een voorbeeld hiervan is de gemeente Ede (zie figuur 3). Het aantal supermarkten is hier tussen 2002 en 2022 met twee vestigingen toegenomen. Op de kaart wordt zichtbaar dat er in de dorpen Harskamp, Otterlo en Bennekom vestigingen verdwenen zijn, terwijl er in de plaats Ede vestigingen bijgekomen zijn.

Om een beter beeld te krijgen van de ontwikkeling van voorzieningen is het dus wenselijk om de stap te maken van gemeenteniveau naar kernen/woonplaatsen en deze apart te onderscheiden op basis van inwonertal. Dit is mogelijk door de woonplaatsen in het LISA-bestand te koppelen aan gegevens van het CBS. Het CBS telde in 2022 bijna 2.500 kernen. Voor deze analyse zijn de kernen in drie groepen ingedeeld: tot 5.000 inwoners, 5.000 tot 20.000 inwoners en groter dan 20.000 inwoners. Tabel 2 toont de ontwikkeling van vestigingen voor de verschillende woonplaatsklassen.

Sector	Stedelijk	Niet-stedelijk
Cafetaria's etc.	56%	28%
Restaurants	43%	21%
Cafés	-36%	-40%
Supermarkten	19%	-16%
Vers speciaalzaken*	-38%	-37%
Drogisterijen	-10%	-24%
Kledingwinkels	-24%	-35%
Wit- en bruingoedwinkels	-48%	-44%
Basisscholen	-5%	-19%

*Vers-speciaalzaken is een samenvoeging van viswinkels, kaaswinkels, brood- en banketwinkels, slagerij/vleeswaren en groentewinkels

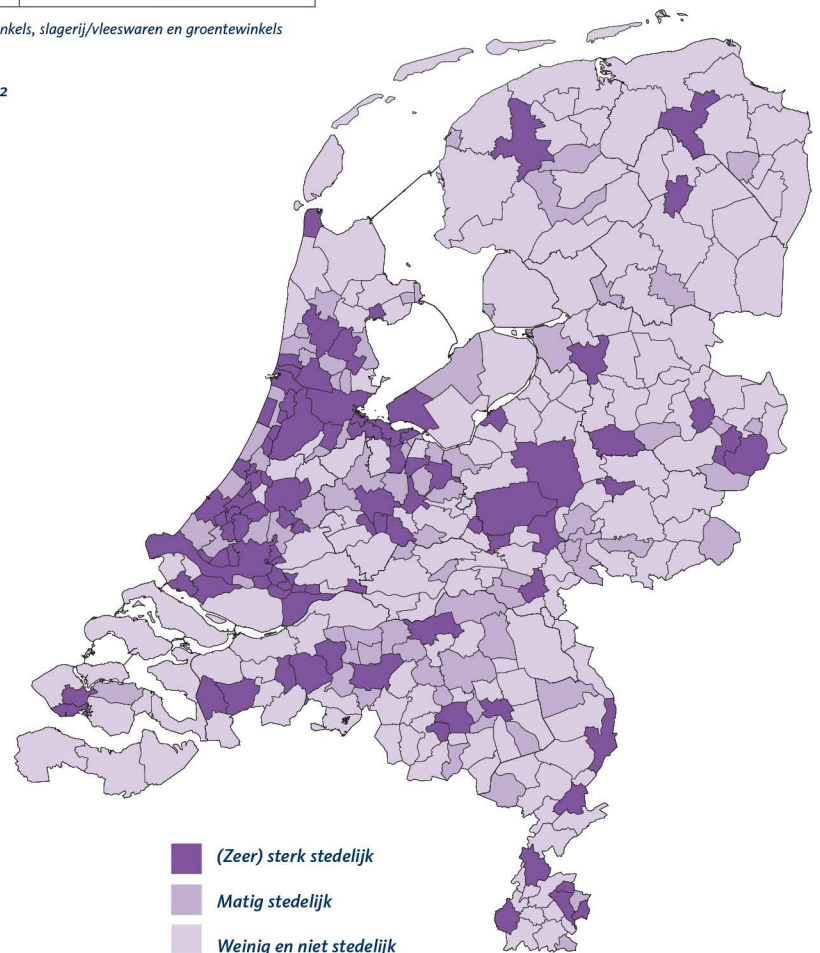
Tabel 1. Ontwikkeling vestigingen naar stedelijkheidsklasse, 2002-2022

Dit artikel is ook online te lezen op:
www.ioresearch.nl/actueel/voorzieningsniveau
 of scan de QR-code!

Bronnen

1. [Dorp kan zonder voorzieningen \(binnenlandsbestuur.nl\)](#)
2. [Leefbaarheid is mensenwerk \(binnenlandsbestuur.nl\);](#)
3. [Post week 50 – De Groene Amsterdammer](#)
4. [Voorzieningen op het platteland: de strijd tegen een machtig beeld | Geografie.nl](#)
5. [Leefbaarheid op het platteland: uiteenlopen van idylles en werkelijkheden \(wur.nl\)](#)
6. [Hoe Den Haag uit Nederland verdween – De Groene Amsterdammer](#)
7. [Het platteland verliest zijn voorzieningen en dat vergroot de ongelijkheid - Follow the Money - Platform voor onderzoeksjournalistiek \(ftm.nl\)](#)
8. [StatLine - Nabijheid voorzieningen; afstand locatie, regionale cijfers \(cbs.nl\)](#)

Figuur 2. Indeling gemeenten naar stedelijkheid

Bij een aantal voorzieningen zijn verschillen zichtbaar op basis van de grootte van de kern. Cafetaria's en restaurants zijn in grote kernen sterker gegroeid dan in middelgrote en kleine kernen. Supermarkten zijn in grote kernen toegenomen, maar in kleine kernen gedaald. Drogisterijen en kledingwinkels zijn overal gedaald, maar de daling is sterker in middelgrote kernen en flink te noemen in kleine kernen. Hetzelfde geldt voor basisscholen, deze zijn het sterkst gedaald in kleine kernen.

Cafés, vers-speciaalzaken en wit- en bruigoedwinkels laten, net als bij de indeling tussen stedelijk en niet-stedelijk gebied, weinig verschillen in de ontwikkeling van het aantal vestigingen op basis van kerngrootte.

Conclusie

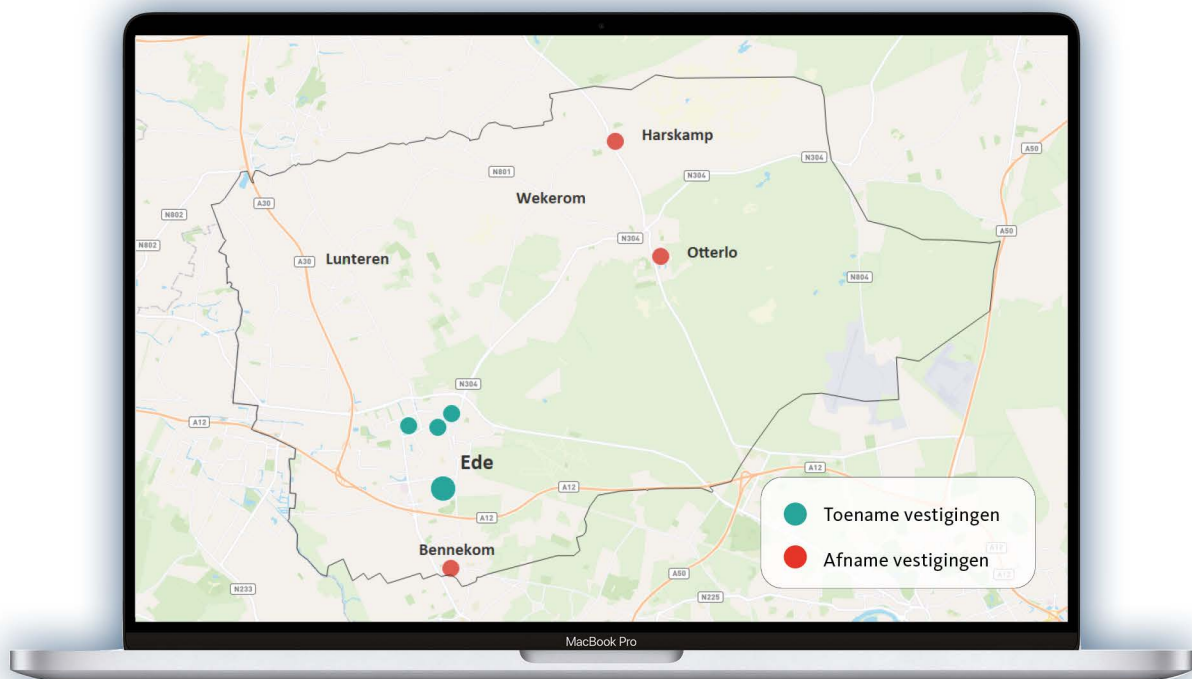
Uit bovenstaande analyse blijkt dat een groot aantal voorzieningen afnam tussen 2002 en 2022. Uitzondering zijn supermarkten, cafetaria's en restaurants. Hiervan nam het aantal vestigingen juist toe. Om onderscheid te maken tussen stad en platteland is eerst een analyse gemaakt op basis van de mate van stedelijkheid per gemeente. Dit laat enkele verschillen zien, maar omdat met name grotere gemeenten vaak bestaan uit stedelijke en landelijke gebieden blijft een deel van de ontwikkelingen onzichtbaar. Door met behulp van de gedetailleerde LISA-data onderscheid te maken naar omvang van de woonplaats kan een beter beeld gegeven worden van het verschil in ontwikkeling.

Een vraag die hier naar voren komt is: voor hoeveel kernen zijn ook de laatste bakker, slager, café verdwenen? Deze vraag zal in een volgend artikel onderzocht worden.

Voorziening	Grote kern Vanaf 20.000 inw.	Middelgrote kern 5.000 tot 20.000 inw.	Kleine kern Tot 5.000 inw.
Cafetaria's etc.	55%	32%	21%
Restaurants	42%	18%	17%
Cafés	-35%	-40%	-40%
Supermarkten	19%	-6%	-29%
Vers speciaalzaken*	-38%	-35%	-42%
Drogisterijen	-7%	-20%	-40%
Kledingwinkels	-24%	-32%	-60%
Wit- en bruigoedwinkels	-50%	-40%	-49%
Basisscholen	-5%	-15%	-23%

*Vers-speciaalzaken is een samenvoeging van viswinkels, kaaswinkels, brood- en banketwinkels, slagerij/vleeswaren en groentewinkels

Tabel 2. Ontwikkeling vestigingen naar woonplaatsklasse, 2002-2022

Figuur 3. Toe- en afname supermarkten in de gemeente Ede 2002-2022

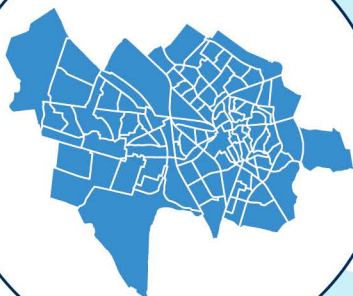
40 COROP-GEBIEDEN

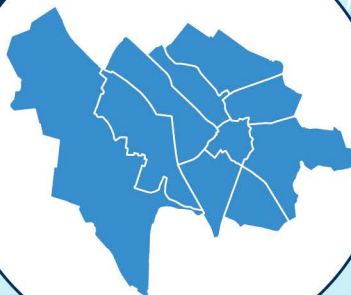
344 GEMEENTEN

14.160 BUURTEN

3.350 WIJKEN

3.554 BEDRIJVENTERREINEN

4.100 PC4-GEBIEDEN

398.510 PC6-GEBIEDEN

RUIMTELIJKE INDELINGEN IN LISA

De gegevens in het LISA-bestand zijn beschikbaar in diverse ruimtelijke indelingen. Naast provincie- en gemeenteniveau zijn ook aggregaties op wijk-, buurt- en postcodeniveau mogelijk.

Alle vestigingen in het LISA-bestand zijn voorzien van coördinaten. Dit maakt het mogelijk afwijkende gebiedsindelingen samen te laten stellen.

Specs

Beschikbare gegevens

Per vestiging zijn de volgende gegevens beschikbaar:

Naam, vestigingsadres, correspondentieadres, activiteitencode (SBI 2008, versie 1 januari 2018), aantal mannen met grote baan, vrouwen met grote baan, mannen met kleine baan, vrouwen met kleine baan (absolute gegevens op vestigingsniveau worden alleen geleverd door middel van een grootteklasse of via aggregaties), xy-coördinaten en overige BAG-informatie. De werkgelegenheid is inclusief uitzendkrachten. Op basis van deze gegevens is elke denkbare statistiek mogelijk, eventueel gekoppeld met andere gegevensbestanden. Daarnaast is de dataset verrijkt met gegevens over toegevoegde waarde en productie (2013-2022). Deze gegevens zijn enkel op geaggregeerd niveau beschikbaar. LISA behoudt zich ten aanzien van het landelijk register LISA en de daarin opgenomen gegevens alle auteurs- en databankrechten voor.

Omvang bestand

In onderstaande tabel is opgenomen van welke gebieden het LISA-bestand 2022 informatie biedt. Vergelijkbare statistische informatie is voor de volledige periode 1996-2022 beschikbaar.

gebiedomschrijving	aantal gebieden	vestigingen minimum	vestigingen maximum	vestigingen totaal
6 positie postcodegebied	398.510	1	696	1.975.137
4 positie postcodegebied	4.100	1	6.746	
CBS buurten	14.160	1	4.066	
gemeenten	344	151	182.898	
COROP-gebieden	40	3.714	248.143	
Provincies	12	43.726	410.089	

Toelichting: het aantal 4-positie-postcodegebieden met vestigingen is in LISA 4.100.
Het aantal vestigingen varieert van 1 tot 6.746. Het totale LISA-bestand bevat 1.975.137 vestigingen.

Informatie en/of bestellingen LISA

Voor informatie over LISA en het bestellen van onder andere statistische gegevens, steekproef trekkingen, bestandsverrijkingen en koppelingen met bijvoorbeeld geografische databestanden kunt u zich wenden tot de LISA Projectorganisatie.

LISA Projectorganisatie: Zuiderval 70
Postbus 597
7500 AN Enschede
Tel.: (053) 200 53 50
E-mail: info@lisa.nl
Internet: www.lisa.nl en www.lisadata.nl

Colofon

LISA Nieuws is een uitgave van de Stichting LISA die als doel heeft het beschikbaar maken van informatie over vestigingen en werkgelegenheid in geheel Nederland, primair ten behoeve van onderzoek en beleid. De Stichting vertegenwoordigt de regionale registerhouders die de informatie verzamelen, beheren en in LISA inbrengen.

Redactie: Freerk Viersen, Menno Holkema, Gerben Huijgen, Robert Nordeman

Deze uitgave is verzorgd door de LISA Projectorganisatie. Overname van tekst en cijfermateriaal is alleen toegestaan ten behoeve van niet-commercieel gebruik onder bronvermelding. Hoewel bij de uitgave de uiterste zorg is nagestreefd kan voor eventuele aanwezigheid van (zet)fouten en onvolledigheden geen aansprakelijkheid worden aanvaard.

Ontwerp: EYEGO, Groningen

LISA service

Bestuur Stichting LISA

dhr. P.J. Vriens, voorzitter
dhr. F. Viersen, secretaris
dhr. M.J. Holkema, penningmeester
Dhr. M. van Wijk

Regionale bronhouders LISA

Provincie Groningen

Werkgebied: Provincie Groningen (excl. Stad Groningen)
Mevr. J. Heebels
Tel.: (050 - 3164472)
E-mail: j.heebels@provinciegroningen.nl

Werkgelegenheidsregister Gemeente Groningen

Werkgebied: Gemeente Groningen
Contact via Stichting LISA
Tel.: (053) 200 53 50
E-mail: info@lisa.nl

Werkgelegenheidsregister Fryslân

Werkgebied: Provincie Fryslân
Dhr. M. Holkema
Tel.: (058) 292 53 85
E-mail: m.j.holkema@fryslan.nl

Drentse Werkgelegenheids-Enquête (DWE)

Werkgebied: Provincie Drenthe
Mevr. A. Koning
Tel.: (0592) 365 647
E-mail: a.koning@drenthe.nl

Bedrijven- en Instellingenregister Overijssel (BIO)

Werkgebied: Provincie Overijssel
Dhr. G. Versteeg
Tel.: (038) 499 7029
E-mail: biro@overijssel.nl

Vestingenregister Flevoland

Werkgebied: Provincie Flevoland
Dhr. J. Berends
Tel.: (0320) 265 261
jorn.berends@flevoland.nl

Vestingenregister Noord-Holland

Werkgebied: Noord-Holland excl. Gemeente Haarlemmermeer
Dhr. M. van Wijk (Provincie Noord-Holland)
Tel.: (023) 514 42 68
E-mail: wijkm@noord-holland.nl

Bedrijvenregister Haarlemmermeer

Werkgebied: Gemeente Haarlemmermeer
dhr. A. Reijneveld
Tel.: (023) 567 61 30
E-mail: ad.reijneveld@haarlemmermeer.nl

Provinciaal Arbeidsplaatsenregister (PAR) Utrecht

Werkgebied: Provincie Utrecht
Mevr. M. Brokken
Tel.: (06) 365 425 83
E-mail: maik.brokken@provincie-utrecht.nl

Provinciale Werkgelegenheidsenquête (PWE) Gelderland

Werkgebied: Provincie Gelderland
dhr. F.J. Viersen
Tel.: (026) 359 91 71
E-mail: f.viersen@gelderland.nl

Bedrijvenregister MRDH

Werkgebied: Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH), regio Drechtsteden
Dhr. M. van der Valk
Tel.: (06) 28 642 113
E-mail: maa.vandervalk@rotterdam.nl

Register Overig Zuid-Holland

Werkgebied: Provincie Zuid-Holland (excl. MRDH, regio Drechtsteden)
Mw. J.F. de Vries
Tel.: (06) 29 682 645
E-mail: jf.de.vries@pzh.nl

Vestingenregister West-Brabant

Werkgebied West-Brabant
Mw. M.E. Dörr
Tel.: (076) 529 4910
E-mail: me.dorrr@breda.nl

Vestingenregister Midden-Brabant

Werkgebied Tilburg e.o.
Dhr. B. van der Aa
Tel.: 14 013
E-mail: onderzoek@tilburg.nl

Vestingenregister Eindhoven

Werkgebied gemeente Eindhoven e.o.
Contact via Stichting LISA
Tel.: (053) 200 53 50
E-mail: info@lisa.nl

Vestingenregister Helmond

Werkgebied gemeente Helmond e.o.
Contact via Stichting LISA
Tel.: (053) 200 53 50
E-mail: info@lisa.nl

Vestingenregister Noordoost Noord-Brabant

Werkgebied: regio Noordoost Noord-Brabant
Dhr. D. Breukel (I&O Research)
Tel.: (053) 200 52 84
E-mail: d.breukel@ioresearch.nl

Provincie Zeeland

Werkgebied: Provincie Zeeland
Contact via Stichting LISA
Tel.: (053) 200 53 50
E-mail: info@lisa.nl

Vestingenregister Limburg

Werkgebied: Provincie Limburg
dhr. R.C.M. Vaessens
Tel.: (043) 350 62 80
E-mail: r.vaessens@etil.nl

Data op de LISA-website

LISA is een databestand met gegevens over alle vestigingen in Nederland waar betaald werk wordt verricht. Alle mogelijke selecties zijn beschikbaar. Neem hiervoor contact op met de LISA Projectorganisatie.

De website van LISA biedt u daarnaast de mogelijkheid om zelf werkgelegenheidsinformatie te downloaden. Ook hier kunt u eigen selecties maken. Zowel op landelijk niveau als op het niveau van provincies, COROP-gebieden en gemeenten is informatie rechtstreeks te downloaden. Ook zijn uitsplitsingen naar sector mogelijk. De informatie is beschikbaar vanaf 1996.

LISA website

Bekijk de website.
Scan de QR-code!

